

Jiráček, Jiří

Rusko-anglické analogie na rozdíl od češtiny

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2000, vol. 49, iss. A48, pp. [155]-166

ISBN 80-210-2350-3

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101684>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JIRÍ JIRÁČEK

RUSKO-ANGLICKÉ ANALOGIE NA ROZDÍL OD ČEŠTINY

Při studiu současné ruštiny se obvykle snažíme porovnávat s jazykem mateřským. Je to zcela logické, neboť jde o geneticky i typologicky příbuzný jazyk slovanský. Jsou však některé úseky jazykového systému, v nichž se ruština a čeština rozcházejí, což je vzhledem k rozdílnému vývoji obou jazyků za posledních více než tisíc let pochopitelné, a ruština se v nich, jakkoliv se to zdá být paradoxní, typologicky sbližuje s jazyky západoevropskými. Máme na mysli francouzštinu, angličtinu a němčinu. V těchto případech může pomoci porovnávání s těmito jinak typologicky poměrně vzdálenými jazyky, resp. aspoň poukaz na analogické jevy v nich.

Ve svém příspěvku se zaměříme na konfrontaci ruštiny, češtiny a angličtiny. Má to, domníváme se, v dnešní době, kdy si na našich vysokých školách zapisují studium ruštiny posluchači s poměrně již dobrou znalostí angličtiny, avšak v některých případech s téměř nulovou znalostí ruštiny, i nezanedbatelný význam didakticko-metodický.

Úvodem bychom chtěli zdůraznit, že nám půjde o paralelní jevy, které nastaly v daných jazycích nezávisle na sobě, bez přímého ovlivnění, k němuž naopak došlo v průběhu dlouhodobého soužití mezi češtinou a němčinou, jak o tom nedávno bylo pojednáno (Zimek 1996 a zejm. Žaža 1995 a 1998).

O některých rusko-anglických (R/A) paralelách se už v odborné literatuře svého času psalo (poprvé, pokud je nám známo, tudíž průkopnický, Kožmínová 1959, později pak Barchudarov 1972–1974, ten však nepřihlíží k Č, a Jiráček 1991). Nyní hodláme pojednat především o ostatních R/A paralelách na rozdíl od češtiny.

I. Přízvuk a hláskosloví

I.1. Čeština se, jak známo, odlišuje od ruštiny mj. stabilizací slovního přízvu-ku na první slabice (případně na předložce, jež se jménem tvoří zvukovou i významovou jednotu) a vedlejším přízvukem v delších slovech, zpravidla na lichých slabikách. V ruštině je však přízvuk volný, tj. není vázán na určitou

slabiku, a pohyblivý (ve tvarech některých slov je na různých slabikách). Přízvučné slabiky se v ruštině vyslovují s větším zesílením hlasu než v češtině a nepřízvučné naopak s menší silou. Přízvuk může být v ruštině na rozdíl od češtiny významotvorný, má totiž schopnost rozlišovat význam, ať už gramatický (*пыку* – gen. sg. x *пыку* – nom. a akuz.pl.), nebo lexikální (*мука* – mouka x *мука* – trápení, muka).

1.2. Charakteristickou vlastností ruských nepřízvučných vokálů je jejich redukce, která může vést až ke změně kvality. Tak např. nepřízvučný foném /e/ se obvykle těsně před přízvučnou slabikou vyslovuje jako [i], dochází k tzv. ikání, např. substantivum *лесá* se vyslovuje [l,isá].

S podobným jevem, ovšem v omezenější míře, se setkáváme i v angličtině, kde celá řada slov (většinou románského původu) nemá přízvuk na první slabice a vokál před přízvukem se ve výslovnosti redukuje na tzv. temné e, v mezinárodní transkripci označované písmenem [ə], sr. např. *canal* [kə'næl], *confess* [kən'fes], *fanatic* [fə'nætik]. Můžeme se setkat dokonce i s jakýmsi ikáním, např. slovesa *decide*, *degrade*, *relax* se vyslovují [di'said], [di'greid], [ri'læks]. V ojedinělých případech je přízvuk v angličtině rovněž výrazovým prostředkem rozlišujícím význam, a to slovnědruhovou příslušnost, sr. substantiva *export* a *import* s přízvukem na první slabice a slovesa téže grafické podoby, avšak s přízvukem na slabice druhé. Existují i kombinace s ikáním při označení slovesa: *to present* [pri'zent], *record* [ri'ko:d], *exploit* [iks'ploit] x subst. *the present* ['preznt], *record* ['reko:d], *exploit* ['eksplot].

2. Pravopis

Uvedme R/A analogii v protikladu k češtině v psaní některých víceslovných jmen. V ruštině a v angličtině se v nich píše všechna slova s výjimkou slov gramatických s velkým počátečním písmenem, kdežto v češtině píšeme obvykle s velkým počátečním písmenem pouze první slovo. Týká se to:

2.1. názvů hvězdářských:

Млечный Путь – *Milky Way* x *Mléčná dráha*, Большая Медведица – *Great Bear* x *Velký medvěd* (V. vůz), Малая Медведица – *Little Bear* x *Malý medvěd* (M. vůz);

2.2. názvů významných mezinárodních organizací:

Организация Объединённых Наций (Объединённые Нации) – *United Nations Organization* (*United Nations*) x *Organizace spojených národů* (*Spojené národy*), Генеральная Ассамблея Организации Объединённых Наций – *General Assembly of the United Nations* x *Valné shromáždění Organizace spojených národů*, Совет Безопасности Организации Объединённых Наций – *Security Council of the United Nations* x *Rada bezpečnosti Organizace spojených národů*, Общество Красного Креста и Красного Полумесяца – *Red Cross and Red Crescent* x *Červený kříž a Červený půlměsíc*;

2.3. názvů území:

Ближний (Средний, Дальний) Восток – *Near (Middle, Far) East* x *Blízký (Střední, Dálný) východ*, Золотой Берег – *Gold Coast* x *Zlaté pobřeží*;

2.4. úředních názvů států:

Чешская Республика – *Czech Republic* x *Česká republika*, Французская Республика – *French Republic* x *Francouzská republika* (п. *Republika francouzská*), Республика Польша – *Republic of Poland* x *Polská republika* (п. *Republika polská*), Федеративная Республика Германии – *Federal Republic of Germany* x *Spolková republika Německo*, Китайская Народная Республика – *People's Republic of China* x *Čínská lidová republika*, Южно-Африканская Республика – *Republic of South Africa* x *Jihoafriická republika*; Швейцарская Конфедерация – *Swiss Confederation* x *Švýcarská konfederace*; Российская Федерация – *Russian Federation* x *Ruská federace*; Королевство Швеция – *Kingdom of Sweden* x *Švédské království* (п. *Království švédské*), Королевство Нидерландов – *Kingdom of the Netherlands* x *Nizozemské království*, Соединённое Королевство Великобритании и Северной Ирландии – *United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland* x *Spojené království Velké Británie a Severního Irska*, Великое Герцогство Люксембург – *Grand Duchy of Luxembourg* x *Lucemburské velkovévodství*; Княжество Лихтенштейн – *Principality of Liechtenstein* x *Lichtenštejnské knížectví*; Объединённые Арабские Эмираты – *United Arab Emirates* x *Spojené arabské emiráty*; Соединённые Штаты Америки – *United States of America* x *Spojené státy americké*, Государство Израиль – *State of Israel* x *Izraelský stát*; Британское Содружество Наций – *British Commonwealth of Nations* x *Britské společenství národů*.

Примеѐм же ещё названия сегодня уже исторических стáтних útварů:

Чехословацкая Социалистическая Республика – *Czechoslovak Socialist Republic* x *Československá socialistická republika*, Союз Советских Социалистических Республик – *Union of the Soviet Socialist Republics* x *Svaz sovětských socialistických republik*. Социалистическая Федеративная Республика Югославия – *Socialist Federal Republic of Yugoslavia* x *Socialistická federativní republika Jugoslávie*, Германская Демократическая Республика – *German Democratic Republic* x *Německá demokratická republika*.

3. Tvarosloví

3.1. U *substantiv* jsme se setkali s R/A paralelami na rozdíl od češtiny v oblasti kategorie čísla:

Singularia (tantum) v ruštině a v angličtině:

газета, newspaper: *читать газету, to read a newspaper*; скрипка, violin: *играть на скрипке, to play the violin*; секундомер, stop-watch: *электрический с., electric s.*

Pluralia tantum v češtině:

noviny: *číst (Lidové) noviny*; housle: *hrát (druhé) housle*; stopky: *elektrické stopky*.

Existují R/A paralely v protikladu k Č i opačného rázu, tj. pl. tantum v ruštině a angličtině, v češtině je však sg. (tantum):

играть шашки, to play draughts x hrát dámu; держаться за (новые) перила, to hold on the (new) banisters x držet se (nového) zábradlí; суп с овощами, soup with vegetables x polévka se zeleninou; средние века, Middle Ages x středověk.

3.1.1. Zjistili jsme dále dva různé funkčně diferencované tvary v mn.č. pro označení pojmu „ryba“ v ruštině a v angličtině:

Rus. subst. рыба má v množném čísle tvar 1. рыба, tj. pl. = sg., užije-li se tohoto podstatného jména v hromadném významu čili pojmenováváme-li druh potravy (ловить рыбу x chytat rybu), nebo ekonomickou hodnotu (в этой реке много рыбы x v této řece je mnoho ryb) 2. рыбы – v ostatních případech, obzvláště pokud máme na mysli různé druhy ryb (костистые рыбы, в аквариуме много рыб).

Angl. subst. fish má v plurálu podobně jako rus. рыба také dva možné tvary: 1. fish jako kolektivum a 2. fishes pro označení jednotlivých ryb.

3.2. U jakostních *adjektiv* jsme se setkali s R/A analogiemi oproti Č v oblasti *stupňování* víceslabičných slov, sr. v ruštině красивый, приятный, интересный – более красивый, п., и. – самый (наиболее) красивый, п., и.; v angličtině beautiful, agreeable, interesting – more beautiful, a., i. – most beautiful, a., i. V češtině je naopak postup syntetický: krásný – krásnější – nejkrásnější atd.

Totéž se týká i tvoření komparativu a superlativu *adverbií*, sr. rus. красиво – более красиво – наиболее красиво, angl. beautifully – more beautifully – most beautifully a čes. krásně – krásněji – nejkrásněji.

Dodejme, že v ruštině i v angličtině se častěji než v češtině užívá tvaru superlativu ve funkci elativu, tj. k vyjádření vysoké míry vlastnosti bez srovnávání: Он скромнейший человек. He is a most modest man. x Je to velmi skromný člověk.

3.2.1. Pokud jde o *stupňování* adjektiv a adverbií, byla ruština (a ještě více angličtina) nepochybně ovlivněna francouzštinou. Analytické tvary superlativu totiž ve staré ruštině prakticky neexistovaly (sr. např. Kuznecov 1953). Tvary superlativu se slovem самый se začaly vyskytovat až koncem 18. a v první polovině 19. století, a to především ve výpravné próze. Ve druhé polovině 19. století ubývá užívání syntetických tvarů s -ейше-, -аише- ve významu komparativu. V jeho funkci se tehdy uplatňují tvary na -ее-, -е a rovněž tvary analytické tvořené spojením pozitivu se slovem более. Analytický postup při tvoření komparativu byl typický především pro úřední jazyk (sr. Očerki 1964, 562).

Zmínili jsme se o vlivu francouzštiny na rozšíření analytického způsobu *stupňování* v angličtině a v ruštině. Pojednejme ještě ve stručnosti, jak ona řeší gradaci. Ve francouzštině je tvoření opisných tvarů pro komparativ a superlativ adjektiv až na tři výjimky jediným možným způsobem, sr. např. grand, -e – plus grand, -e – le plus grand, la plus grande; agréable – plus agréable – le (la) plus agréable. Výjimkami jsou pouze adjektiva bon, bonne (dobrý) – meilleur, -e – le meilleur, la meilleure; mauvais, -e (zlý) – pire – le (la) pire a petit, -e (nepatrný) – moindre – le (la) moindre. (Adjektivum mauvais se však stupňuje analyticky,

tj. z pohledu francouzštiny pravidelně, ve významu „špatný“ a *petit* ve významu „malý“.) Obdobně je tomu i u adverbii. Příslovce *bien* (dobře), *mal* (špatně, zle), *peu* (málo) a ještě *beaucoup* (mnoho) se stupňují nepravidelně (*bien – mieux – le mieux*, *mal – pis – le pis*, *peu – moins – le moins* a *beaucoup – plus – le plus*), všechna ostatní analyticky, sr. např. *souvent* (často) – *plus souvent – le plus souvent*, *clairement* (jasně) – *plus clairement – le plus clairement*.

Latina, z jejíž lidové podoby francouzština vznikla, rozlišovala v zásadě tři způsoby tvoření komparativu a superlativu: 1. syntetický, v komparativu připojením *-ior* (pro m. a f.) a *-ius* (pro n.) k slovnímu základu; v superlativu se k základům ukončeným na *-er* přidávalo *-rimus* (*pauper – pauperrimus*). Ostatní adjektiva tvořila třetí stupeň přidáním *-issimus* (*longus – longissimus*). Pět jmen na *-ilis* připojovalo ke svému základu *-limus* (*facilis – facillimus*). 2. analytický, který se týkal předj. jmen na *-us*, jež měla před touto koncovkou samohlásku, a to pomocí slov *magis* a *maxime* (*necessarius – magis n. – maxime n.*, *pius – magis p. – maxime p.*, *arduus – magis a. – maxime a.*). 3. nepravidelný, v podstatě lexikální, od různých kořenů (*bonus – melior, melius – optimus, malus – peior, peius – pessimus* a několik dalších).

3.3. U *zájmen* jde o R/A paralelu *сам – (my, your, him...) self i один – alone*, sr. spojení *совсем один* s *quite alone*, ale také s něm. *ganz allein* (x *selber*), fr. *tout seul* (x *moi-, toi...même*) a lat. *omnino solus* (x *ipse*). V češtině funguje naproti tomu v obou významech výraz *sám*, sr. *Sám* (tj. osobně) *jsem to viděl*. *Žil zcela sám* (tj. osamělý, opuštěný). Schematicky můžeme tyto vztahy znázornit takto:

sám:	1. сам	self	selber	même	ipse
	2. один	alone	allein	seul	solus

3.4. Zajímavé R/A analogie na rozdíl od Č existují též v oblasti *sloves*.

3.4.1. V rámci přechodníků máme na mysli jednak existenci jediného tvaru v R i v A pro všechny tři rody a obě čísla, srov. *читая, reading* x *чита, čtouc, čtouce; прочитав, having read* x *прочет, přečeti, přečete*, jednak zcela běžné jejich užívání jak v ruštině, tak v angličtině na rozdíl od češtiny, kde se uplatňují jako útvary knižní, srov.:

Он сидел за столом, куря папиросу. *He was sitting on the table smoking a cigarette.* x *Seděl za stolem a kouřil cigaretu.* Увидев свет в окне, я поднялся вверх. *Having seen the light in the window I went upstairs.* x *Když jsem uviděl světlo v okně, šel jsem nahoru.*

3.4.2. V ruštině a v angličtině se dále častěji než v češtině užívá *pasiva*, sr. např. v ruštině: Министерством культуры издан ряд книг. x *Ministerstvo kultury vydalo řadu knih*; v angličtině: *She does not mind being greeted.* x *Nic nemá proti tomu, aby ji zdravili* (doslova: aby byla zdravena).

3.4.3. Příznačnou R/A typologickou shodou na rozdíl od Č je také závažné vyjadřování podmětu, např. я *читаю, I read* nebo *I am reading* x v češtině pouze *čtu*.

3.5. R/A paralely (x Č) nacházíme i v užití některých *předložek*. Sr. např.:
жить в деревне, to live *in the country* x *žít na venkově*
в другом месте, *in another place* x *na jiném místě*
на первом этаже, *on the first floor* x *v přízemí*

4. Skladba

4.1. K zajímavé R/A analogii v protikladu k Č došlo ve struktuře jistého typu *účelových* vět. Týká se to ruských infinitivních konstrukcí se spojkou *чтобы*, jimiž se zkracují vedlejší věty účelové, je-li činitel děje (zpravidla mluvnický podmět) věty hlavní a věty vedlejší referenčně totožný. (Na toto téma jsme už svého času psali, viz Jiráček 1992.) Srov. R: *Мы едим, чтобы жить; мы не живём, чтобы есть*. A: *We eat to live; we don't live to eat*. V češtině je však v takových větách kondicionál, nikoli infinitivní vazba. Neplatí však pro slovesa pohybu (pojmenovávajících tudíž cílevědomou činnost), po nichž se rovněž užívá v Č tzv. infinitivu účelového, sr. např. *Иду si то выйдти*. (= *Иду, абыч си то выйдти*). *Пришли jsme ти помочи*. (= *Пришли jsme, абычом ти помогли*). Po těchto slovesech bylo dříve supinum, tj. neurčitý tvar slovesný vyjadřující děj n. stav, který je účelem pohybu, např. *Шел спат*.

Poznamenejme, že stejná situace jako v angličtině (a v ruštině) je i v němčině a ve francouzštině: *Wir essen, um zu leben; wir leben nicht, um zu essen*. *Nous mangeons pour vivre; nous ne vivons pas pour manger*.

Uvedeme ještě podobu tohoto souvětí v latině: *Edimus, ut vivamus; non vivimus, ut edamus*. Zde je užito, jak vyplývá z textu, konjunktivu, tj. spojovacího způsobu (*vivamus, edamus*), nikoli infinitivu (*vivere, edere*). Také v řečtině funguje v takových větách konjunktiv. Čeština má tudíž v těchto větách typologickou oporu v latině; nemajíc konjunktiv, uplatňuje kondicionál.

Překvapuje situace ve francouzštině, která se zde s latinou rozchází, ačkoli vznikla z lidové (vulgární) latiny rozšířené římským vojskem v provinciích.

Infinitiv se vyskytuje v ruštině a v angličtině (a v dalších západoevropských jazycích) i v záporných větách účelových, sr. R: *Не прикасайся того, чтобы не умереть*. A: *Don't touch it (in order, so as) not to die*. N: *Berühre das nicht, um nicht zu sterben*. F: *Ne le touche pas pour ne pas mourir*. Avšak L: *Noli tangere, ne morieris*. Č: *Nedotykej se toho, абыч nezemřel*.

Infinitivní konstrukce se uplatňuje v ruštině a v západoevropských jazycích v účelové větě i tehdy, je-li realizátorem děje pojmenovaného verbem finitem ve vedlejší větě osoba, jež je v ruštině ve větě řídicí vyjádřena dativem:

R: *Чтобы не опоздать на поезд, нам пришлось всю дорогу бежать*. A: *In order not to miss the train, we had to run all the way*. N: *Um den Zug nicht zu versäumen, mussten wir den ganzen Weg laufen*. F: *Pour ne pas manquer le train nous avons dû courir tout le chemin*. Č: *Abyчом vlak nezmeškali, museli jsme celou cestu běžet*.

Má-li ovšem mluvčí na zřeteli ve větě hlavní a ve větě vedlejší dva různé činitele, infinitivní vazba se v ruštině a v západoevropských jazycích neuplatňuje, sr.

R: *Он умер, чтобы мы могли жить*. A: *He died that we might live*. N: *Er starb, damit wir leben*. F: *Il mourut pour que nous vivions* (subjonctif).

Zkracování vedlejších vět účelových infinitivními vazbami, má-li mluvčí ve větě řídicí i ve větě vedlejší na zřeteli téhož činitele, je dalším z příznačných jazykových jevů, v nichž se ruština typologicky sblíží s angličtinou a naopak rozchází s geneticky příbuznou češtinou.

5. Slovní zásoba

5.1. Tendence k analytismu spojuje ruštinu s angličtinou v protikladu k češtině nejen v generování opisných komparativů a superlativů jisté množiny adjektiv a adverbii, ale rovněž:

5.1.1. ve spojování sloves s oslabeným věcným významem se substantivy, která jsou nositeli významového jádra, sr. např. *обратить внимание, принимать участие, сойти с ума* (některá další verbonominální spojení tohoto typu uvádí např. Brandner 1998); *to call (to draw, to direct) one's attention, to take part, to go mad* x *upozornit, účastnit se, zbláznit se* (v Č mají verbonominální spojení uvedeného typu obvykle slavnostní n. oficiální příchut', sr. např. větu *Velvyslanec vykonal návštěvu* – místo běžného a stykově mentálního *navštívil* – prezidenta republiky);

5.1.2. ve vyjadřování příslovečných okolností, sr. *до сих пор, с давних пор, в этом году, в прошлом* (n. *в минувшем*) *году, в будущем (в следующем) году; till (up to) this time, long since* n. *since long ago, (in) this year, last year, next year* x *dosud, odedávna, letos, (v)loni, napřesrok*;

I v těchto případech mají ruština s angličtinou oporu ve francouzštině, sr. *apeler (fixer) l'attention* – upozornit, *prendre part* – účastnit se, *devenir fou* – zbláznit se; *jusqu'à présent* – dosud, *depuis longtemps* – odedávna, *cette année* – letos, *l'année passée* – (v)loni, *l'année prochaine* – napřesrok. S víceslovnými spojeními popsaného typu se můžeme setkat i v němčině: *aufmerksam machen, Anteil nehmen, verrückt* n. *wahnsinnig werden; bis jetzt, seit langem, in diesem Jahr, voriges Jahr, aufs n. übers Jahr*. Uvedme ještě ekvivalenty latinské: *animum advertere, participem esse, mente alienari; adhuc, antiquitus, hoc anno, priore anno* n. *anno ante, ad annum*.

5.1.3. v hojnějším výskytu složenin (vč. přístavkových) a víceslovných pojmenování, sr. *электростанция, секундомер, вакуум-насос; power station, stop-watch, air/vacuum pump* x *elektrárna, stopky, vývěva*.

5.1.4. S protikladem syntetičnosti v češtině a analytičnosti v ruštině a v angličtině se setkáváme rovněž u řady pojmenování terminologické povahy. Tak např.

z oblasti ekonomiky:

прибавочная стоимость, прибавочный труд, п. продукт; *surplus value, s. labour, s. product* x *nadhodnota, nadpráce, nadvýrobek*

z oblasti dopravy:

železná дорога, скорый поезд, парусная лодка; *railway* (v *Americie railway*), *fast train, sail(ing) boat* x *železnice, rychlík, plachetnice*

z oblasti techniky:

шлифовальный станок, трубный ключ; *grinding machine, pipe wrench* x *bruska, hasák*

z oblasti zdravotnictví:

родильный дом; *maternity home* n. *maternity hospital* x *porodnice*

z oblasti sportu a tělovýchovy:

тройной прыжок, наклон вперед, наклон назад; *triple jump, forward bend, backwards bend* x *trojskok, předklon, záklon*.

Z uvedených příkladů je zřejmé, že k protikladu analytického pojmenování v ruštině a v angličtině na straně jedné a syntetického v češtině na straně druhé dochází hlavně v důsledku oslabené možnosti sufixální derivace v ruštině a zejména ovšem v angličtině. Lze to poměrně snadno ilustrovat na ruských a anglických ekvivalentech českých odvozenin např. se slovotvorným formantem *-na* a jeho rozšířenými variantami *-(á)rna* a *-(í)rna*:

Č	R	A
cihelna	кирпичный завод	brick-kiln
čekárna	зал ожидания	waiting room
plynárna	газовый завод	gasworks
sklárna	стекольный завод	glass works
železárna	металлургический з.	ironworks
sírkárna	спичечная фабрика	match factory
papírna	бумажная фабрика	paper mill
strojírna	машиностроительный з.	engineering works

O dalších česko-ruských diferencích tohoto typu viz např. Žaža 1991, 51 n.

* * *

Jak jsme se již zmínili na začátku, v tomto svém příspěvku jsme se soustředili hlavně na ty úseky jazykového systému, o nichž nebylo v odborné literatuře dosud pojednáno. Proto zde neuvádíme např. psaní číslic označujících řadové číslovky bez tečky, v datech případně s koncovkou (8–го мая/ 8th May), zdvojení souhlásky zkratk pro označení plurálu (вв./ adjj.), nepřechýlené tvary některých substantiv jako *друзь / friend* x *приятел* i *приятельнѣ*, možnost nahrazování genitivu v řadě případů předložkovým pádem (*знания по грамматике / knowledge of the grammar*), užívání plurálového substantiva při několika adjektivních přivlastcích v sg. (*Атлантический и Тихий океаны / The Atlantic and Pacific Oceans* x *Атлантický a Tichý oceán*), bezrodé tvary osobního zájmena 3.os.pl. (*ону / they* x *они, оны, она*), nesklonnost přivlastňovacího zájmena

3.os. ž.r. sg. (*eě / her x její, jejího...*), u číslovek pak R/A paralely *один – druhý / the one – the other x jeden – druhý, двадцать второй / twenty-second x dvacátý druhý, две пятых / two-fifths x dvě pětiny*, analytický tvar imperativu 1.os.pl. u sloves nedok.vidu (*давай(те) читать / let us read x čtěme*), vazby akuzativu s infinitivem po slovesech vyjadřujících prosbu, radu, dovolení, rozkaz, zákaz typu *Они просили нас прийти. / They asked us to come. x Просили нас, абычом пришли*, infinitiv po slovesech *любить, предпочитать (Я люблю петь. / I like to sing. x Рád zpívám)*, analytické vyjadřování opakovanosti děje (*Он привык курить. / He used to smoke. x Kouřival. Он бывало играл. / He would play. x Hrá(vá)val*), dva funkčně diferencované tvary v R a A odpovídající české předložce *mezi* (*между двумя странами, between two countries x среди наших друзей, among our friends*) a rovněž dva předložce *перед* (*до революции, before the revolution x четыре года (тому) назад, four years ago*), možnost užití příčinné spojky *потому что* v ruštině a *because* v angličtině zpravidla jen tehdy, je-li věta vedlejší za větou hlavní a některé další R/A analogie na rozdíl od Č, o nichž se už psalo dříve (Kožmínová 1959).

6. Závěr

Na závěr našeho trilaterálního – a částečně i multilaterálního – porovnání můžeme konstatovat, že zjištěné R/A analogie lišící se od Č jsou v podstatě dvojí povahy:

1. analogie týkající se pouze jednotlivých lexikálních jednotek
2. analogie týkající se systému

Do první skupiny můžeme zařadit shody v kategorii čísla u podstatných jmen, dále výrazové rozlišení *сам x один, self x alone* a konečně předložková spojení typu *в деревне, in the country*.

Závažnější je nepochybně skupina druhá, do níž patří podle našeho názoru přízvuk volný a redukce nepřízvukných vokálů, psaní všech plnovýznamových slov s velkým počátečním písmenem ve víceslovných názvech mezinárodních organizací, území a státních útvarů, běžné fungování přechodníků, častější výskyt pasivních tvarů, obligátní vyjadřování podmětu a obzvláště pak opisné tvary komparativů a superlativů víceslabičných jakostních adjektiv a adverbii, jakož i infinitivní konstrukce ve vedlejších větách účelových při shodě podmětů ve větě hlavní a vedlejší.

Tvoření analytických tvarů při stupňování adjektiv a adverbii, závazné vyjadřování podmětu, častější výskyt pasiva a koneckonců i tendence ke generování víceslovných pojmenování na rozdíl od češtiny svědčí o větší analytičnosti v ruštině. Na to upozornil již svého času Horálek (1953, 154-155). O tendenci k analytismu v ruštině, a to především v konjugaci a komparaci, psal mj. rovněž Skalička (1958, 82). V tomto ohledu vykazuje tudíž ruština typologické přiblížení k angličtině.

Sklon k analytismu, resp. k zanikání syntetických tvarů flexivních, vykazuje i zcela současná ruština. Projevuje se to v některých detailech, např. místo

gen.pl. *граммов, килограммов* se v běžně mluvené řeči již řadu let užívá tvaru bez koncovky: *двести грамм сыра, десять килограмм картошки*. Tyto tvary připouští už i současná norma. Analogicky bez koncovky v gen.pl. fungují v současné ruštině též názvy měrných jednotek některých vědních oborů, např. *бит, гаусс, ангстрем*.

„Аналитические тенденции в русском языке XX в. усиливаются,“ konstatuje Encyklopedičeskij slovar' junogo filologa a pokračuje „... чем моложе поколение, тем более склонно оно использовать аналитические конструкции – в случаях, когда язык дает возможность выбирать между аналитизмом и синтетизмом. Все это вместе позволяет говорить, что русский литературный язык последнего столетия медленно накапливает черты аналитизма. Как далеко пойдет это движение? Будет ли продолжаться оно в будущем? Предсказать трудно. Но нет сомнения, что – при крайне медленном темпе изменений – наш язык в течение ближайших столетий будет оставаться ярко синтетическим.“ (Энциклопедический 1984, 26).

Od lingvisty se očekává, že nebude pouze konstatovat jazykové jevy, ale že se je pokusí také vysvětlit. Není jednoduché genezi všech námi uvedených R/A paralel přesvědčivě zdůvodnit. Jistou roli zde mohl sehrát sklon k jmennému vyjadřování, který je příznačný pro ruštinu a angličtinu na rozdíl od převažující úlohy verba finita v češtině. Lze to v ruštině i v angličtině doložit, jak jsme již ukázali, na spojeních sloves s pokleslým věcným významem se substantivy nesoucími vlastní lexikální význam, kdežto v češtině těmito verbonominálním spojením odpovídají plnovýznamová slovesa.

Domníváme se dále, že k typologickému sblížení ruštiny a angličtiny došlo zprostředkovaně přes francouzštinu, jež měla v kulturním životě vyšší ruské společnosti a vůbec ve vzdělaných jejích kruzích koncem 18. a v 1. polovině 19. století, tj. v době dotváření normy současné spisovné ruštiny, přímo výsadní postavení. Je např. známo, že první skutečně velký ruský básník a tvůrce novodobého ruského básnického jazyka A. S. Puškin se rusky naučil hlavně od své chůvy Ariny Rodionovny, neboť jeho vychovateli byli cizinci a v rodině se mluvilo francouzsky.

Co se týče angličtiny, ta byla od poloviny 5. století jako jazyk Anglů, Sasů a Jutů, kteří tehdy pronikli na britské souostroví ze severozápadního pobřeží dnešního Německa a jižního Dánska, syntetickým flexivním jazykem (je jím napsán např. epos o Beowulfovi z konce 7. stol.). Po obsazení země francouzsky mluvícími Normany v r. 1066 – po vítězné bitvě u Hastingsu zakládá Vilém I. Dobyvatel normanskou dynastii – začíná jazyk poražených Anglosasů postupně přecházet ve svém gramatickém systému k analytickému typu a ve slovní zásobě se výrazně projevuje románský vliv. Tento proces kulminuje koncem 14. století v díle Chaucera a o dvě století později začíná zvuková a mluvnická stavba a také slovní zásoba angličtiny nabývat přibližně dnešní podoby (Spenser, Shakespeare, alžbětinské drama). V jádru, ve svých základních rysech, zůstala však angličtina západogermánským jazykem.

Francouzština tak ovlivnila typologii angličtiny podstatně výrazněji a o více než sedm století dříve, než se tak stalo v případě ruštiny. Čeština se naproti tomu do trvalejšího vlivu francouzštiny, ať už bezprostředního, nebo zprostředkovaného, nikdy nedostala.

LITERATURA

- BRANDNER, A.: *Процесс интернационализации в русском языке во второй половине XIX века*. Porovnávací opis statiky a dynamiky současného ruského jazyka z teoretického a praktického hlediska. Zborník materiálův z mezinárodní konference. Bratislava 1998, s. 51–55.
- BARCHUDAROV, L. S.: *Русско-английские параллели*. Русский язык за рубежом 1972, č. 2, s. 66–70, č. 3, s. 78–82; 1973, č. 3, s. 53–58, č. 4, s. 63–68; 1974, č. 2, s. 60–64 a č. 4, s. 73–78.
- Энциклопедический словарь юного филолога (языкознание)*. Сост. М. В. Панов, Moskva 1984.
- HORÁLEK, K.: *K charakteristice ruštiny*. Kniha o překládání. Praha 1953, s. 148–174.
- JIRÁČEK, J.: *K typologickým shodám a rozdílům ve struktuře účelových vět některých evropských jazyků*. Časopis pro moderní filologii 74, 1992, s. 25–28.
- *Některé rusko-anglické typologické shody v gramatickém systému na rozdíl od češtiny*. Opera Slavica 1/1991, č. 2, s. 18–23.
- KOŽMÍNOVÁ, D.: *Obdoby angličtiny a ruštiny v protikladu k češtině*. Cizí jazyky ve škole 3, 1959, s. 193–202.
- KUZNECOV, P. S.: *Историческая грамматика русского языка. Морфология*. Moskva 1953.
- Очерки по исторической грамматике русского литературного языка XIX века*. Изменения в словообразовании и формах существительного и прилагательного. Под ред. В. В. Виноградова и Н. Ю. Шведовой. Moskva 1964, s. 556–563.
- SKALIČKA, V.: *Typologie slovanských jazyků, zvláště ruštiny*. Čs. rusistika 3/1958, s. 73–84.
- ZÍMEK, R.: *Расхожденья между чешским и русским языками, вызванные историческим влиянием немецкого языка на чешский*. Opera Slavica 6/1996, č. 4, s. 1–9.
- ŽAŽA, S.: *K diferencím ve složení ruské a české slovní zásoby*. SP FFBU A 39, 1991, s. 49–56.
- *K vlivu němčiny na strukturální rozdíly mezi češtinou a ruštinou*. Pocta Dušanu Šlosarovi. Boskovic 1995, s. 233–241.
- *Сопоставление чешского языка с русским в свете влияния других языков*. Česká slavistika 1998. České přednášky pro XII. MSS v Krakově 1998. Slavia 67 (1998), seš. 1–2, s. 81–86.

РУССКО-АНГЛИЙСКИЕ АНАЛОГИИ В ОТЛИЧИЕ ОТ ЧЕШСКОГО ЯЗЫКА

При обучении русскому языку в чешских вузах сопоставляют обычно с родным языком. Есть, однако, некоторые отделы языковой системы, в которых р. и ч. яз. расходятся и р. яз. в них типологически сближается с языками западноевропейскими. В своей статье автор прослеживает русско-английские параллели, в которых р. и ч. яз., наоборот, расходятся.

Все эти аналогии можно разделить в две группы: 1. а), касающиеся только отдельных лексических единиц и 2. а) более системного характера. К первой группе автор относит совпадения в категории числа у существительных, функциональное различие *сам x один*, *self x alone*, а также предложные сочетания типа *в деревне*, *in the country*. Более важной является вторая группа, в которую входят: свободное ударение и редукция неударных гласных, прописные начальные буквы всех полнозначных слов в названиях международных

организаций, территорий и государств, частое употребление деепричастий и пассива, обязательное выражение подлежащего и особ. описательные формы сравнительной и превосходной степеней многосложных качественных прилагательных и наречий (*более красивый – самый к. / more beautiful – most b. к. krásnější – nejkrásnější*), как и инфинитивные конструкции в придаточных предложениях цели при совпадении подлежащих главного и придаточного предложений. Можно говорить о яркой тенденции к аналитизму в современном р. яз.

К типологическому сближению р. и англ. яз. дошло, по мнению автора, через посредство французского яз., имевшего в культурной жизни русского высшего общества и вообще в образованных его кругах в конце XVIII и в 1-ой пол. XIX вв. совсем исключительное положение. Англ. яз., как известно, начал после захвата страны французскими нормандцами в 1066 г. переходить к аналитическому типу. Ч. яз., напротив, никогда не попал в более длительное влияние французского языка.

Jiří Jiráček
Klofáčova 554/11
379 01 Třeboň